

ZARF FİİLLER

Zarf fiillerde zaman, kip, olumlu ve olumsuz şekilleri vardır. Aynı durumlarda derece çekimi de yapılabilir.

Zarf fiiller, geçmiş zaman zarf fiilleri, şimdiki zaman zarf fiilleri, gelecek zaman zarf fiilleri, olumsuzluk zarf fiilleri, maksat zarf fiilleri ve sürekli zarf fiillerine ayrılır.

GEÇMİŞ ZAMAN ZARF FİİLLERİ:

Geçmiş zaman zarf fiilleri iki şekilde yapılır.

a. Fiil köküne -p /-öp / -op eklerinin eklenmesiyle yapılır. Basit geçmiş zamanın yapılaş şekliyle aynıdır. (93-94 sayfada verilmiştir)

b. Fiil köküne -Gaş /-gaş /-geş /-geş eklerinin eklenmesiyle yapılır. Meselâ:
yala- “tutuklamak”, yalagaş “tutuklayıp”; bar- “varmak”, bargaş “vardı”
di- “de-”, digeş “dediği”; gel- “gelmek”, gelgeş “geldiği”, saGän- “özmek” saGänGaş “özlediği”, Gohrq- “kork”, GohrqGaş “korktuğu”; yörgen- “öğrenmek”, yörgengeş “öğrendiği”.

Bu tip zarf fiillerin olumsuz şekli, olumsuz fiil köküne yukarıdaki eklerin eklenmesiyle yapılır. Meselâ:

mañ- “yürümek”, mañmagaş “yürümek”, pude- “üfleme”, pudemegeş “üflemediği”

Bu zarf fiillerin sonundaki ş sesi düştüğünde de anlamı değişmez. Anlamı yeni olan önemli bir hareketten önce yapılan işi bildirir:

AGañ Goynä yidöp gelgeş yüläröp dro. “Ağabey koyunu getirip öldürdü.”

Sen barmagaş anä bälmen dro. “Sen gitmediğin için onu bilmiyorsun.”

Menekdä aläñGaş, yaradar örcü yoq bolgaş yimsamen dro. “Para almıştım, beğendiğim bir şey olmadığı için harcamadım.”

Tutunnä salgaş, dahrtbas dro. “Sigarayı koyup, o de içmedi.”

Genelde bu tip zarf fiillerin sonunda ana fiilin olması lazım. Fakat bazı vakitlerde vurgulamak veya duyguları ifade ettiği zaman bu tip fiiller düşer. Meselâ:

Men agärgaş dancin bohldä! “Benim canım çok acıyor!” Bu cümleyi kısaltarak: *men agärga(ş)*! diyebiliriz.

Aynı şekilde II. III. şahıs için de kullanılır.

sen uhsga! “sen ne kadar çok susadın!”

gol harga! “o, çok yoruldu.”

ŞİMDİKİ ZAMAN ZARF FİİLİ:

Bu bitmeyen, devam edecek, sürekli olan veya ana hareketle aynı zamanda olan hareketi bildirir. Bu fiiller ikiye ayrılır:

a. Fiil kökü *+v /-äv /-ov ~ -o*

Şimdeki zaman ekiyle aynıdır. (Bu kitabın 96. 97 sayfalarındaki örneklere bakılsın).

Bu tip zarf fiiller şimdiki zamanı oluşturmanın dışında yardımcı fiiller ile de gelir.

Fiillerin tekrarlanmasıyla da hareketin sürekliliğini bildirir:

Bu mula yiglo-yiglo uzuv qap dro. “Bu çocuk ağlaya ağlaya uyudu.”

Mäsdän Goylar ohtdä yiv-yiv agäräp qap dro. “Bizim koyunlar ot yiye yiye hastalandı.”

Bu tip zarf fiillere bazı vakitlerde kıyaslama eki *-raq* eklenerek hareketin derecesini bildirir. Meselâ:

Sen Garoraq mañ! “Sen bakarak yürü.”

Sen goga kuloraq larla! “Sen ona gülerek söyle.”

b. Fiil köküne *-a /-e/-y~ -ye, -i* eklerinin eklenmesiyle yapılır.

Ünsüzler ile biten kelime köklerine *-a /-e*, ünlüler ile biten kelime köklerine *-y~ -ye* ekleri eklenir. Ama *a, ä, u* ile bitenler *-ey*’e dönüşür. Bazı kelimelere *-i* eklenir. Meselâ:

mañ- “yürümek”, maña “yürüyerek”; per- “vurmak”, pere “vurarak”

yi- “yemek”, yiy ~ yiye “yeyerek”; yü- “yıkamak”, yüy ~ yüye “yıkayarak”

Gara- “bak-”, Garey “bakarak”; saGä- “beklemek”, saGey “bekleyerek”

äş- “iç-”, hici “içerek”; saç- “saçmak”, saçi- “saçarak”

Bu tip zarf fiiller, hüküm fiilleriyle beraber kullanılarak, sık sık olan hareketi bildirir:

gol ängarvaş kelnän uzunluqGa pere dro. “O herif sık sık eşini döver.”

Yeyinda tördennernä kunge bär qaqdey dro. “Yazın deri ceketi sık sık güneşe koymak lazım.”

Bu tip fiilleri tekrarlayarak da kullanabiliriz. Bu ana hareketle aynı zamanda olduğunu bildirir:

Mäs hici-hici larlasenä! “Biz içerek konuşalım.”

Gozilar gonda poGärdasa-poGärdasa mañGärasäv dro. “Kuzular orada zıplayarak bağıyor.”

GELECEK ZAMAN ZARF FİİLLERİ

Fiil köküne -Gäş /-gäş /-gäş eklerinin eklenmesiyle yapılır.

Gelecek zaman fiilleriyle aynıdır. (bkz.93. 94 sayfa)

OLUMSUZLUK ZARF FİİLLERİ

Fiil köküne -men /-ben eklerinin eklenmesiyle yapılır. (Geçmiş zamanla aynıdır.)

MAKSAT ZARF FİİLLERİ

Fiil köküne -Gäla /-gäla /-gäle /-gäle eklerinin eklenmesiyle yapılır. Meselâ:

aht- “atmak”, ahtGäla “atmaya”; mañ- “yürümek”, mañGäla “yürümeye”

dähk- “dikmek”, dähkgäle “dikmeye”; men- “binmek”, mängäle “binmeye”

bar- “varmak”, bargäla- “varmaya”; gel- “gelmek”, gelgäle “gelmeye”

Gara- “bakmak”, Garagäla “bakmaya”; däle- “aramak”, dälegäle “aramaya”

yi- “yemek”, yigäle “yemeye”; yü- “yıkamak”, yügäle “yıkamaya”

Bu tip zarf fiiller aşağıdaki şekilde kullanılır.

mäs yol şäulagäla gehldi. “Biz yol yapmaya geldik.”

selerge sut diatGäla bolgaş ehrde Gohpdä. “Ben sizlere süt götürmek için erken kalktım.”

bu yigät äläg örgengäle bargaş yäude menek yimsap dro. “Bu yiğit el sanatı öğrenmek için çok para harcadı.”

SÜREKLİLİK ZARF FİİLİ

Bir hareketin sürekli, bir çok defa yapıldığını bildirir. Fiil köküne -Ganca /- ganca /- gence /-gence eklerinin eklenmesiyle yapılır. Meselâ:

sat- “satmak”, satGanca “satarak”; män- “binmek, mängence “binerek”

bar- “varmak”, barganca “vararak”; gel- “gel”, gelgence “gelerek”

Gara- “bakmak”, Garaganca “bakarak”; däle- “aramak”, dälegence “arayarak”

Bu tip zarf fiiller diğer fiillerle beraber gelerek sürekli cereyan eden hareketi bildirir:

golar pudeş pudegence la şoz aytisäp dro. “Onlar ney çalarak muzakere etmeye başladı.”

Sen lom aşgäla barganca maga lovañGa esen aydoher. “Sen toplantıya gittiğinde, Vaña benden selam söyle.”

Sen vesänyüenge bargaş menäñ xuayendannä alganca gel. “Sen polikliniğe gittiğinde, benim analiz raporumu da getir.”

Bu tip zarf fiiller tekrarlanarak bir hareketin tekrarlandığını bildirir. Meselâ:

Yiñärda pudäg Garaganca-Garaganca gözä kekärap dro. “O akşam kitap okuya okuya gözü bozulmuş.”

Mäsdäñ Güz barganca -barganca örgenäp qap dro. “Bizim kız gide gide alışmış.”

Zarf fiillerinin fiil çatısıyla çekimi yapılır. Meselâ:

duht- “tutmak”, duhdäl- “tutulmak”, duhdäläv “tutulup”

tam- “yanmak”, tamdär- “yandırmak”, tamdäräp “yandırıp”

tel- “delmek”, telän “delin”, telängäş “yırtıldığı”

gör-“görmek”, göräs- “görüş”, göräsmeñ “görüşme”